

УДК 342.9

ORCID ID 0000-0003-2332-7295

DOI <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2020-2-7-23-28>

Ковальчук Андрій Трохимович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правосуддя
юридичного факультету

Інституту управління та технологій

Державного університету інфраструктури та технологій,

Заслужений діяч науки і техніки України

м. Київ, Україна

ЗАКОНОДАВЧО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛЬНОЇ ДЕОФШОРИЗАЦІЇ ТА ВПЛИВУ НА ТІНЬОВІ ЛАГУНИ

Анотація. В статті аналізується правові аспекти деофшоризації фінансової системи України. Саме в офшорах далекого зарубіжжя є можливість приховати корупційні здобутки і утримувати фінансовий капітал та активи поза національним контролем. Ланцюгова офшорна корупція – цивілізаційне зло, що явно підтвердили Панамські документи. Останні засвідчили, що офшорні зони є лагунами, де приховують свої статки від оподаткування не лише олігархи і власники крупного бізнесу, а як виявилось і публічні діячі, зокрема високорангові державні службовці. Загрози зростання сектору тіньової економіки та залучення національної банківської системи до легалізаційних схем із масштабного відмивання брудних коштів в умовах зовнішніх негативних впливів, поширення корупційних проявів, нестабільність фінансових ринків та валютнообмінного курсу призводять до зростання вразливості щодо фінансових загроз різного характеру, викривлення реальних економічних процесів у національному господарстві, а у кінцевому результаті – до втрати довіри стосовно фінансово-економічної системи України, а також підвищенню ризиків щодо ймовірного настання фінансової кризи. Зазначене актуалізує необхідність дослідження ефективних інструментів, методів та механізмів протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом. Потребують уваги та детального дослідження явища невизначеності та ризиків, які на сьогодні постали як глобальні світові проблеми. Залучення та використання ризик-орієнтованих методів потребує більш глибокого осмислення та опрацювання. У зв'язку із євроінтеграційними процесами в основу ключових пріоритетів діяльності спеціально уповноваженого органу у сфері фінансового моніторингу повинні бути покладені постулати кращого світового досвіду удосконалення нормативно-правових актів з питань протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

В офшорних схемах, де відмиваються капітали сумнівного походження, приймають участь немало зарубіжних країн. Так, згідно з даними Національного агентства по боротьбі зі злочинністю (National Crime Agency, NCA) та Корлівського інституту сертифікованих оцінювачів британський

ринку елітної нерухомості став одним з найбільш відчутних напрямків відмивання грошей сумнівного походження. У минулому році на даному тіньовому ринку прийняло участь біля 2,5 млн. зацікавлених осіб

Ключові слова: відмивання брудних коштів, тіньовий капітал, іноземні інвестиції, детінізація.

Annotation. The legal aspects of deoffshorization of the financial system of Ukraine is analyzed in the article. It is possible to hide corruption funds and keep capital and assets out of national control exactly in the offshore of foreign countries. Chain offshore corruption is an evil of civilization, as clearly confirmed by the Panama Papers. The latter testified that offshore zones are lagoons where not only oligarchs and big business owners hide their wealth from taxation, but also, as it turned out, public figures, including high-ranking civil servants.

Threats of shadow economy sector growth and involvement of national banking system into legalization schemes of large-scale money laundering in measures of external negative influences, spreading corruption, instability of financial markets and foreign exchange rate leads to increased vulnerability to financial threats of various kinds, distorting the real processes in the national economy, and finally - to the absence of confidence in the financial and economic system of Ukraine, as well as to arising risks related to the possible introduction of the financial crisis. The above mentioned actualizes the necessity for investigation of effective tools, methods and mechanisms concerning combatting money laundering as crime proceeds. There is an urgent need for detailed study of the phenomenon of uncertainty and risk essence that are currently faced as global international problems. Involvement and implementation of risk-based methods requires a profound understanding and processing. Accordingly to the European integration processes, based on the key priorities of the best international experience attracting there should be elaboration of amendments to legislation concerning counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, terrorist financing and the financing of mass destruction weapons proliferation.

Many foreign countries take part in offshore schemes where capital of dubious origin is laundered. Thus, according to the National Crime Agency (NCA) and the Royal Institute of Certified Appraisers, the British luxury real estate market has become one of the most tangible areas of money laundering of dubious origin. Last year, about 2.5 million stakeholders took part in this shadow market.

Key words: money laundering, shadow capital, foreign investments, de-shadowing.

Зазначено, що «офшор» це свого роду «сіра зона» для приховування інформації щодо реального власника тіньових доходів і водночас найбільш поширений спосіб нечесної конкуренції в міжнародних фінансово-економічних відносинах, засіб прикриття корупційних діянь. Окрім того, що офшори – благодатне поле для заземлення капіталів корупційного штибу, водночас завдяки офшорам відбувається активне ухилення від валютного контролю, а також уникнення від оподаткування.

До праць провідних вітчизняних науковців, які ґрунтовно й системно досліджували питання сталого розвитку фінансово-економічних систем та

забезпечення денофшоризації національних економік належать роботи В. М. Гейця, З.С.Варналія¹, С. С. Гасанова³, А.І.Даниленка², В.Д.Лагутіна³, В.С.Лук'янова⁴, І.О.Лютого⁵, В.М.Опаріна⁶, та ін. Водночас, незважаючи на актуальність і важливість детінізації та боротьби з відмиванням доходів, наукові пошуки з даної проблематики не сформували остаточний базис методологічних та практичних засад щодо імплементації у національну інституціональну рамку сучасного інструментарію та механізмів масштабу саме у контексті інтеграції кращих міжнародних апробованих підходів.

Нинішні реалії і скандальні викриття участі політичних діячів і можновладців найвищого рівня в офшорних схемах стали уже певною закономірністю. Тому аналіз проблеми реальної деофшоризації та шляхів її інструментів впливу на тіньові лагуни крупного капіталу є особливим актуалітетом. Дане загрозливе явище робить виклик не лише окремим державам, а і світовій спільноті.

Загрозливою тенденцією фінансового обезкровлення національної економіки становить її офшоризація. Основну частину фінансового капіталу й активів крупних корпорацій зареєстровано в офшорах. Таку очевидність олігархи пояснюють необхідністю полегшити доступ до світового фінансового капіталу та захистом приватної власності на капітал. При цьому свідомо упускається аргумент тінізації та уникнення від оподаткування. Таким чином, для нарощення фінансових м'язів активно експлуатуються національні сировинні і людські ресурси, але при цьому в засіки державного бюджету залишаються напівпустими. Адже наслідком офшоризації є тотальний відплив капіталу та активів.

Як правило, офшорний капітал повертається в країну для відмивання в формі «іноземних інвестицій», де знову користується вагомими пільгами, набираючи фінансового «жиру» і затим набуті доходи експортуються за межі України. Христоматійним прикладом такої в лапках інвестиційної діяльності можна вважати купівлю ще у 2014-2015 роках ОВДП групою «інвесторів» з офшорних юрисдикцій з кошти які перед цим були виведені з України. До речі, така практика продовжується і надалі.

¹ Тінізація малого підприємництва (економічні та правові аспекти) / З. С. Варналій. – К.: ІПП АІРН України, 1998. – 56 с.

² Ризики і загрози фінансовій безпеці сектору державних фінансів та шляхи їх подолання : монографія / О.С. Білоусова, В.І. Гаркавенко, А.І. Даниленко, Г.В. Єршова та ін. – К. : ДННУ "Академія фінансового управління", 2013 . – 308 с.

³ Монетарна політика в трансформаційній економіці: довіра, стратегія, механізм реалізації: монографія / В.Д. Лагутін, Т.О. Кричевський. - К. : КНТЕУ, 2004. - 269 с.

⁴ Лук'янов В. С. Глобалізація національних фінансових систем: базові імперативи та антикризові механізми / В. С. Лук'янов // Фінанси України. - 2013. - № 9. - С. 60-67. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2013_9_6.

⁵ Національні фінансові системи в умовах глобалізації: [монографія] / [Лютий І.О., Павленко А.Ф., Оболенська Т.Є. та ін.]; за заг. ред. І.О. Лютого. – Івано-Франківськ: Галицька Академія, 2008. – 308 с.

⁶ Інновації у фінансовій сфері : монографія / В. М. Опарін, Т. В. Паєнтко, В. М. Федосов, О. М. Сущенко, Н. В. Савчук; ред.: В. М. Опарін; ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана", Ін-т фін.-інновац. дослідж. - К. : КНЕУ, 2013. - 444 с.

Критично загрозливі очевидності, зумовлені засиллям офшорної корупції в глобалізаційному вимірі, обговорювалися на антикорупційному саміті в Англії. Лондонський антикорупційний форум, що відбувся (12.05.2016р.) за участю глав держав і представників правоохоронних органів, вважає за необхідне: *по-перше*, більш активно й дієво викривати реальних корупціонерів; *по-друге*, відчутно посилити кримінальну відповідальність публічних діячів, в тому числі державних VIP-чиновників за корупційні дії та активне освоєння офшорно-тіньових схем.

Саме в офшорах далекого зарубіжжя є можливість приховати корупційні здобутки і утримувати фінансовий капітал та активи поза національним контролем. Ланцюгова офшорна корупція – цивілізаційне зло, що явно підтвердили Панамські документи. Останні засвідчили, що офшорні зони є лагунами, де приховують свої статки від оподаткування не лише олігархи і власники крупного бізнесу, а як виявилось і публічні діячі, зокрема високорангові державні службовці.

Автор даних нотаток, залучаючись до аналізу даної проблеми, виходив з такої гіркої очевидності. За міжнародними оцінками щорічні офшорні втрати України сягають 12-14 млрд. дол., що дорівнює обсягу кредитів, отриманих нашою державою від МВФ за 2014-2018 рр. За даними організації Global Financial Integrity за період з 2009 по 2017 р. включно з України було виведено біля 142 млрд. дол. Територіально втеча тіньового капіталу - 90-92% офшори. У цілому ж за роки незалежності в офшорах осіло (оцінка Tax Justice Network) 167 млрд. дол. США. А це складає два річних ВВП країни.

Українські багатії і навіть зарубіжні інвестори правдами й неправдами тінюють свій капітал на вітчизняних теренах не з причини надмірних податків (як про це звично заявляється), бо це насправді не так. В країнах далекого зарубіжжя не застосовується «плоска шкала оподаткування», як це має місце в Україні. Наприклад у Скандинавських країнах (Данія, Норвегія, Фінляндія, Швеція) чи Великій Британії податки для юридичних осіб незрівнянно вищі, ніж в Україні, а для фізичних осіб – більші в рази.

Цілком закономірно, що журнал The Economist назвав Україну державою з «кумівським капіталізмом». Насправді проблема не в податках (вони і так найнижчі в Європі), а в проблемах юридичного захисту інвестора і в адміністративних обмеженнях репатріації прибутку.

За міжнародними стандартами при передачі в сліпий траст акції попадають не в довірче управління як в Україні, а в фідучіарне. Тобто, якщо прирівняти норму британського права до норм українського цивільного кодексу, то фактом є продаж акцій.

Автор цієї праці під час експертної роботи в робочих групах FATF неодноразово отримував сигнали від іноземних фахівців фінансової розвідки, які свідчать про системне та чітке розуміння направленості та кінцевої мети вищезазначених операцій, що проводяться українськими громадянами або від їх імені. Для вузькопрофільних експертів, які ознайомлені з структурою та можливостями фінансової розвідки та Управління по контролю за іноземними активами (ОФАС) США не існує сумнівів у моніторингу таких (часто доларово деномінованих) транзакцій іноземними контролюючими органами. Як включно

визнає знову ж таки, Марти Береш «люба доларова транзакція в світі обов'язково підпадає під американську юрисдикцію».

Водночас для того, щоби контролювати гроші в офшорах, у рамках Глобального форуму ОЕСР необхідно приєднатися до спеціального міжнародного стандарту «відкриття офшорної інформації». На найближчому Глобальному форумі ОЕСР була запропонована концепція єдиної угоди щодо автоматичного обміну інформацією.

За оцінкою деяких вітчизняних експертів, основна частина тіньових світових капіталів відмивається в тих самих найбагатших країнах, де і формуються; хоча б з тієї причини, що в багатотрильйонних грошових потоках легше розчинити, а затим і легалізувати мільярдні суми фінансових доходів, отриманих несправедливим шляхом. На противагу такій позиції уже згадувана Марта Береш (екс-прокурор США) зазначила: «В США є корупція. Це факт, бо така людська природа. Однак у США корупція не досягає таких значних масштабів, як в інших країнах».

В офшорних схемах, де відмиваються капітали сумнівного походження, приймають участь немало зарубіжних країн. Так, згідно з даними Національного агентства по боротьбі зі злочинністю (National Crime Agency, NCA) та Корлівського інституту сертифікованих оцінювачів британський ринок елітної нерухомості став одним з найбільш відчутних напрямків відмивання грошей сумнівного походження. У минулому році на даному тіньовому ринку прийняло участь біля 2,5 млн. зацікавлених осіб. Так, тільки в Лондоні були придбані понад 36 тис. об'єктів елітної нерухомості через офшорні компанії. Загальна ж вартість квартир, будинків та земельних ділянок у Великій Британії, які перебувають в офшорній власності, сягає 170 млрд. фунтів стерлінгів.⁷

Також Кіпр, як офшорна зона, цілком влаштовувала не лише представників крупного капіталу, а і публічних діячів (politically exposed person), VIP-чиновників незалежної України. Діяв договір про уникнення подвійного оподаткування, за яким гроші з України виводилися на Кіпр з нульовою ставкою оподаткування як пасивні доходи. У 2015 р. ставки репатріації українських капіталів складали від двох до п'яти процентів.

При цьому на мій погляд, діє така закономірність: якщо проаналізувати офшорну політику і політику дефозоризації, то в офшорному бізнесі власники грошових потоків - завжди більш підприємливі й ефективні, ніж ті, хто бореться з нелегальним відмиванням сумнівних капіталів. На жаль, стало уже звичною традицією, коли зарубіжні інвестори вкладали свої капітали на теренах України не в технології, а в нерухомість; не в обробну промисловість, а в банки та торгівлю; не у вітчизняне виробництво, а в зарубіжне, напіраючи на імпорт; не в майбутні потужності, а в поточне споживання.

Необхідно визнати, що інтенсивний розвиток міжнародних банківських систем на базі найсучасніших інформаційно-комунікаційних технологій та Інтернет-мереж створює іноді непереборні умови для детінізації фінансових ресурсів корупційного штибу, інформаційно випереджає протидію легалізації

⁷ Фінансовий огляд. Дайджест інформації, аналітики, прогнозів.- К.: УАФР, 2016.- № 28.- С.9.

(відмиванню) коштів, отриманих злочинним шляхом. Якщо ж виходити з перспективи, що невдовзі величина Інтернет-сектора в 20 найбільших економіках світу може подвоїтися, то стає зрозумілою дилема – такою ж мірою зростатимуть можливості швидкісної втечі корупційно-тіньових капіталів від державного й міждержавного контролю.

Дехто з науковців шукає аргументи для фактичного виправдовування таких руйнівних явищ, як корупція і її різновид - хабарництво. Так, проф. В.В.Ільїн в книзі «Фінансова цивілізація» виділив цілий параграф **«Виправдання хабара»**, де фактично продемонстрував «панегірик», свого роду авторську «оду» даному явищу⁸.

Українські публічні діячі, бізнесові фінансові монополісти та VIP-чиновники, отримуючи незаконні доходи, різними шляхами виводять тіньовий капітал за межі країни з тим, щоб легалізувати їх через фінансові механізми інших країн. Як показує сучасна офшорна практика, здійснити цю процедуру набагато простіше, ніж засвітити і юридично (офіційно) привласнити незаконно набуті кошти на вітчизняних теренах.

Література:

1. Тінізація малого підприємництва (економічні та правові аспекти) / З. С. Варналій. – К.: ІПП АпрН України, 1998. – 56 с.
2. Ризики і загрози фінансовій безпеці сектору державних фінансів та шляхи їх подолання : монографія / О.С. Білоусова, В.І. Гаркавенко, А.І. Даниленко, Г.В. Єршова та ін. – К. : ДННУ "Академія фінансового управління", 2013 . – 308 с.
3. Монетарна політика в трансформаційній економіці: довіра, стратегія, механізм реалізації: монографія / В.Д. Лагутін, Т.О. Кричевський. - К. : КНТЕУ, 2004. - 269 с.
4. Лук'янов В. С. Глобалізація національних фінансових систем: базові імперативи та антикризові механізми / В. С. Лук'янов // Фінанси України. - 2013. - № 9. - С. 60-67. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2013_9_6.
5. Національні фінансові системи в умовах глобалізації: [монографія] / [Лютій І.О., Павленко А.Ф., Оболенська Т.Є. та ін.]; за заг. ред. І.О. Лютого. – Івано-Франківськ: Галицька Академія, 2008. – 308 с.
6. Інновації у фінансовій сфері : монографія / В. М. Опарін, Т. В. Паєнтко, В. М. Федосов, О. М. Сущенко, Н. В. Савчук; ред.: В. М. Опарін; ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана", Ін-т фін.-інновац. дослідж. - К. : КНЕУ, 2013. - 444 с.
7. Фінансовий огляд. Дайджест інформації, аналітики, прогнозів.- К.: УАФР, 2016.- № 28.- С.9.

⁸ «Корупція та хабарництво – прерогатива людини практичної, раціональної, для якої гасло «мета виправдовує засоби», є головним». (с.261). Хабар як спосіб здійснення планів і сподівань втілюється в життєву мудрість ідіоматичних конструкцій: «Не підмажеш – не поїдеш»; «Закон як дишло, куди повернеш, туди й вийшло»(с. 265). Хабар і корупція перетворилися на таке само закономірне і необхідне явище як сонце, дощ, ніч, день, закон чи його відсутність» (с. 271).